

Зазирни у «Живе дзеркало»

Сучасне поняття «театр» абсолютно неоднорідне. Адже поряд з традиційними й усталеними його формами постійно з'являються нові течії, сама поява яких викликає гострі дискусії, чи можна взагалі це назвати «театром», або подібне явище являє собою якийсь практичний сегмент філософії, психології, соціології і т.д. Але останнім часом такі нетрадиційні форми все впевненіше займають свої ніші у театральному просторі, напрацьовують свій інструментарій і навіть переходять від периферії до центру уваги глядачів і критиків. До таких суперечливих явищ належить так званий «соціальний театр», який має багато різноманітних форм – таких як форум-театр, документальний театр, плейбек-театр, свідоцький театр та ін.

Плейбек-театр – це театр глядачевих історій. Оскільки в Україні цей різновид театру з'явився не так давно, спробуємо з'ясувати, що це взагалі за явище, для чого воно потрібне і чим цей театр так відрізняється від того, до якого ми звикли.

Люди приходять до театру, перед ними розгортається сюжет, який змушує глядача співчувати та переживати за персонажів. І ця модель працює протягом всього існування театру – той, хто знаходиться на сцені, тому і співчують. Але ось питання – чи потребує співчуття сам глядач, чи хоче він сам бути почутим, чи гідна і його історія такої уваги, як та, що відбувається на сцені, та взагалі чи може вона стати об'єктом для мистецтва? Звичайно, багатьом хочеться всього того, що було перераховано – бути почутим, бути зрозумілим, поділитися зі світом своєю історією і досвідом. Власне, на цьому й зосередився плейбек-театр, що надає глядачеві ту увагу від мистецтва, якої він так потребує.

Як не дивно, цей тип театру виник ще в 1975 році. Його засновниками стали Джонатан Фокс та його дружина Джо Салас. Сам Джонатан Фокс не був професійним актором, але дуже любив театральне мистецтво. Як пише Марія Дмитрієва, автор статті в журналі «Kablook», «натхненням для створення своєї моделі театру стали особиста роль ритуалу і цінність усних

традицій, поширених в непальських селах, де Джонатан провів два роки, як доброволець Корпуса Світу». Джонатан Фокс був учителем англійської мови у вищому навчальному закладі, також згодом отримав психодраматичну освіту. А Джо Салас за професією була музикантом – вона, до речі, написала книгу «Граємо реальне життя у плейбек-театрі», на яку я неодноразово буду посилатися протягом доповіді.

Тривалий час подружжя, яке створило цей неординарний спосіб спілкування з глядачем, було в пошуку форм та назви подібного театру. Згодом він отримав назву «плейбек-театр». Саме слово «плейбек» йде від девіза їхньої першої трупи: «We play the story back to you» («Ми граємо історію, повертаючи її тобі»). На початку засновники давали свої перформанси на вулиці, у церковному підвалі та будь-яких інших доступних місцях. Пізніше цей театр набув популярності, і вхід туди навіть оплачувався.

З кого ж складалася його аудиторія? Цілком очевидно, що значна частина її була з, так би мовити, «проблемних» категорій населення: важко хворі, люди, які получили психічні травми, ті, кого соціум не хоче сприймати (наприклад, люди с нетрадиційною сексуальною орієнтацією або ті, хто відбув певний термін покарання у в'язниці). Дуже важливо визначити такий момент: не можна сприймати плейбек-театр як терапевтичний театр, це дуже поширена помилка.

Плейбек-театр – це театр імпровізаційний. Немає ані якогось сценарію для акторів, ані нот для музикантів. Глядач, він же і оповідач ділиться своєю історією і актори одразу грають її за допомогою музичної, пластичної та текстової імпровізації. Важливо відмітити: простір плейбек-театру необмежений – він може бути де завгодно, як в приміщенні так і на вулиці. На імпровізованій «сцені» знаходяться лише кілька стільців або ящиків, які актори використовують як місце для чекання історії або як декорації, місце для музикантів, для оповідача та ведучого. Реквізитом є різнокольорові тканини, які актори можуть використовувати протягом імпровізації. Актори не мають костюмів, частіше за все вони одягнені в звичайну однотонну

форму чорного кольору – це дозволяє глядачеві звернути увагу на саму майстерність актора, тобто на використання міміки та рухів тіла.

Перформанс в плейбек-театрі – це цілий ритуал. Він починається з того, що ведучий розповідає про те, що таке плейбек-театр як для досвідченого, так і для не досвідченого глядача. Ведучий (якщо дотримуватися термінології, він називатиметься «кондактор», тобто, «провідник») – це, мабуть, одна з найскладніших ролей в цьому театрі, бо він дійсно є провідником між актором та глядачем. На ньому лежить відповідальність за те, щоб глядачі відчували себе комфортно. Він також є реставратором історії, для того щоб актори могли точніше передати почуття оповідача та обставини події.

Перш ніж почати питати глядача про його історію, ведучий з'ясовує, з якими почуттями прийшов сьогодні глядач, один з них підіймає руку й ділиться всім, що відчуває після пройденого дня або тижня, і актори це імпровізують за допомогою живої скульптури.

Далі йде головне питання: «Хто має історію?», ведучий запрошує людину з історією до місця оповідача, яке знаходиться поряд з ним, всі слухають її. А після сигналу, який дають за допомогою музичного трикутника, ми бачимо на самій сцені у виконанні акторів за допомогою імпровізації та музики, в різноманітних формах, які обирає кондактор. Якщо глядачеві здалося, що щось в історії було не сказано або не показано, актори мають зіграти цю історію ще раз, доки не буде почуто від глядача: «Так, це моя історія». Ось, власне, коротко про історію та деякі форми, що використовуються у плейбек-театрі.

На сьогодні в Україні не так багато плейбек-театрів. Якесь інформаційна база, де зберігалися б відомості про подібні колективи, відсутня. Учасники дізнаються одне про одного здебільшого на семінарах, тренінгах та фестивалях – і, звичайно ж, в інтернеті. Саме звідти можемо отримати інформацію про деякі подібні театри: у Києві – «Віддзеркалення», «PostPlayТеатр», «Десять подушок», «Дежа вю плюс», «Люди», у Дніпрі – «Сусіди», в Одесі – «Як вдома».

На даний момент в Харкові лише один постійно діючий плейбек-театр – «Живе дзеркало». Він існує протягом трьох років, заснований був психологом Наталією Шевченко та лікарем Оленою Калашник. А актриса плейбек-театру «Живе дзеркало» Яна Зеленська є одним з найактивніших пропагандистів цього виду театрального мистецтва.

Власне, ідея створення такого театру виникла після приїздів Ігоря Лебанського, який отримав освіту стосовно плейбеку у самого фундатора – Джонатана Фокса, впродовж 10 років приїздив до Харкова як плейбекер і психолог-розстановник і ділився своїм досвідом, проводив тренінги й семінари на цю тему. Він намагався ознайомити харків'ян з такою формою театру й запустити якісь проекти, але, як згадує Яна Зеленська, плейбек в Харкові ніяк не приживався. Можливо, це було пов'язано зі специфікою нашої ментальності, коли про особисті травми люди не готові були говорити відверто.

Та ситуація радикально помінялася, коли в Україні почалася війна, що є величезною травмою не тільки для окремої людини, а й для суспільства. 8 березня 2014 року, після численних тренінгів та семінарів, «Живе дзеркало» дає свій перший перформанс.

Сьогодні у цьому колективі багато людей різних професій, які не мають прямого відношення до театру. Але і професіонали захоплюються світом плейбеку, як, наприклад Аліна Богданович – студентка театрального інституту ім. І.П. Котляревського, також залучено чимало випускників Академії культури.

Спочатку в «Живому дзеркалі» використовували такі нескладні форми, як «скульптура», «скульптура із трансформацією» та «палітра». Театр поступово розвивався. Вже через рік «Живе дзеркало» отримало визнання на київському фестивалі плейбек-театрів. Як і самі засновники, харківські плейбекери усвідомлювали важливий аспект, на якому акцентує увагу Яна Зеленська: «Плейбек-театр часто плутають з терапією. Але ж це дуже різні речі, тому що терапія не передбачає ніякої театралізації та глядачів, вона

існує, щоб лікувати людей. Сам плейбек-театр навпаки намагається піти від терапії, ми не ставимо собі ціль когось лікувати, ми тільки віддзеркалюємо, а глядач далі сам вирішує, що йому з цим робити. Ми не йдемо в глибину, якщо оповідач її не дав, ми йдемо настільки далеко, наскільки він сам нас пустив».

Після цього вони набули такий досвід роботи із переселенцями с зони АТО. До цього моменту вони вже вміли використовувати більш складні форми для схожого контингенту, таким прикладом є форма «балакучі голови». Ця форма виглядає як монолог, нічого не рухається окрім голови, актори стоять в лінію и розмовляють по черзі. Яна Зеленська так формулює специфіку використання цієї форми: «Вона використовується, якщо людина розповідає про свіжу психологічну травму, щоб це не виглядало, начебто ми хочемо її висміяти. Наприклад, коли була робота із переселенцями, один з них дуже агресивно заявив, що ми нічого не розуміємо, оскільки цього не бачили, і розповів історію про те, як його жінці відірвало голову снарядом. Авжеж, якщо б ми почали рухатись і щось робити пластичне, це би виглядало як насмішка».

Учасники театру «Живе дзеркало» не зупинилися на використанні форм, які вже прижилися в практиці інших плейбек-театрів, і придумали дві власні форми. «Живе дзеркало» продовжує свій розвиток не тільки, так би мовити, «вглибину». До нього нещодавно примкнула й підліткова група, яку теж веде Наталія Шевченко.

Та чим буде займатися цей театр в подальшому, куди він буде рости і розвиватися? На це питання відповідає Олена – також актриса цього театру «По-перше: ми би хотіли за допомогою плейбеку розмовляти з людьми про культуру. По-друге: ми хотіли б розвивати соціальну частину, зараз у нас в планах поїхати в дитячу та жіночу колонії». Цілком очевидно, що сьогодні «Живе дзеркало», як і деякі інші плейбек-театри намагаються вийти «з підпілля», розширити сферу своєї діяльності, брати участь у фестивалях.

Діяльність подібних колективів сьогодні утруднюється недовірливістю глядача, його неготовністю відкритися іншим людям, сприймати нові форми спілкування. Не в останню чергу є проблемою те, що чимало наших співвітчизників бачать театр лише як розвагу, тож частіше бувають неготові до інтелектуальної, емоційної роботи на виставі. До того ж, широка аудиторія має дуже мало інформації про ці колективи. Не сприяє контакту і місцезнаходження таких театрів – частіше у «спальних районах», в якихось не дуже пристосованих для показів приміщеннях. Тим не менше, потреба в них є: саме в плейбек-театрі глядач відчуває ту увагу та інтерес до себе, яких не дає йому театр традиційний.

Всі історії, які звучать під час вистав у плейбек-театрі унікальні, і кожен гідний того, щоб його почули. Плейбек-театр не лікує й не вчить, він тільки слухає й віддзеркалює. Тож, варто скористатися цією його унікальною здатністю.